

Михайленко Оксана

<https://orcid.org/0000-0003-4853-0983>

Researcher ID OPN-4954-2025

Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи
та освітніх і педагогічних наук,
Національний університет

«Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: omikhailienko87@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТІВ

Наразі проблема відхильної поведінки серед здобувачів вищої освіти не втрачає своєї актуальності, внаслідок того, що освітні заклади фактично відсторонилися від виконання значної соціально контролюючої функції щодо студентської молоді. У статутних та програмних документах більшості закладів вищої освіти наголос робиться на забезпеченні професійної підготовки, організації освітнього процесу, формуванні наукової, інноваційної діяльності, тобто фокус уваги на проблеми профілактики девіантної поведінки майже відсутній.

Мета статті полягає у визначенні концептуальних підходів, цілей, завдань, методів, форм, особливостей профілактики девіантної поведінки студентів в закладах вищої освіти, ролі психокорекційної роботи, що здійснюється зокрема психологічною службою освітнього закладу, у процесі здійснення профілактичної роботи у студентському середовищі.

Методологія дослідження базується на положенні про соціалізацію особистості (Т. Алексєнко, І. Зверєва, В. Москаленко, В. Радул та ін.); соціально-педагогічні закономірності здійснення профілактичної роботи (А. Капська, Л. Міщук, Г. Лактіонова, С. Харченко та ін.); основи превентивної педагогіки (В. Оржеховська, І. Парфанович, О. Пилипенко, О. Удалова та ін.); психологію девіантної поведінки (В. Битенський, В. Херсонський, Н. Максимова, С. Толстоухова та ін.). Мотиви виникнення девіантної поведінки підлітків та молоді, їх діагностика розглядаються у працях В. Баженова, І. Козубовської, Л. Кондрашової, О. Кочетова, В. Оржехівської, Г. Пономаренко та ін. Специфіка коригування поведінкових відхилень і психологічні особливості девіантної поведінки неповнолітніх та молоді розкриваються у дослідженнях В. Баранніка, Т. Ваврик, В. Ковальова, Н. Пихтіної, І. Пономаренко, Г. Товканець, М. Левіна, Т. Надвигиничної, М. Познякової, І. Стрельчука та ін.

Наукова новизна полягає у вивченні та визначенні особливостей соціально-профілактичної роботи у студентському середовищі закладу вищої освіти, головним завданням якої є подолання девіантної поведінки здобувачів вищої освіти, організація спеціальних профілактичних заходів, що спрямовані на мінімізацію або нейтралізацію можливості виникнення соціальних відхилень у поведінці. Вона передбачає створення здорового освітнього середовища, формування просоціальних цінностей, розвиток навичок саморегуляції та соціально-психологічну підтримку здобувачів освіти.

Висновки. Профілактика девіантної поведінки студентів – цілеспрямований вплив на соціальну взаємодію з метою запобігання деформаціям правового та морального становлення особистості здобувача освіти та мінімізацію і нейтралізацію негативних імпульсів та прагнень у його поведінці. Такий вплив відбувається через систему різнопланових заходів, які спрямовані на виявлення, повне усунення або зменшення причин і умов виникнення і розвитку девіацій у молодіжному середовищі; формування у студентів правомірної поведінки, виправлення, корекцію поведінки.

Основними завданнями профілактики девіантної поведінки студентів є: дослідження індивідуальних особливостей особистості, які провокують формування девіантної

поведінки; оцінка, аналіз та прогнозування причин та умов, які сприяють розвитку соціальних відхилень у молодіжному середовищі; обмеження або повне усунення негативних соціальних факторів, які сприяють моральної та психічній деформації особистості; виявлення юнаків та дівчат, чия поведінка характеризується моральними аномаліями.

Отже, профілактика девіантної поведінки у студентському середовищі передбачає цілісний вплив на особистість, передбачає створення здорового освітнього середовища, формування просоціальних цінностей, розвиток навичок саморегуляції та соціально-психологічну підтримку здобувачів освіти.

Ключові слова: *профілактика, девіантна поведінка, профілактика девіантної поведінки студентів, психологічна служба ЗВО, психокорекційна робота, інтерактивні методи психопрофілактики, проєктивні та продуктивні копінг-стратегії.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та/або практичними завданнями. У переломні періоди розвитку будь-якого суспільства, у найбільш складному становищі, опиняється молодь, світогляд якої перебуває в процесі інтенсивного становлення, натомість нестабільна суспільна система цінностей, не завжди може запропонувати необхідні орієнтири поведінки для підростаючого покоління. У даному контексті студентство виступає найзначнішою рушійною силою соціокультурних змін. Внаслідок цього розглядаючи моральний стан даної соціальної групи можна зробити висновок щодо стану молоді та суспільства загалом.

У сучасному світі девіантна поведінка становить велику соціальну проблему, яка проявляється у порушенні прийнятих норм та цінностей, носить потенціал загрози для стабільності й безпеки в суспільстві. Дослідження девіації серед студентської молоді має велике значення, оскільки воно допомагає розкрити причини й механізми негативних тенденцій у їхній поведінці. Такий аналіз дає змогу виявити особливості соціалізації студентів та вплив зовнішнього середовища на формування певних моделей поведінки.

Ці обставини актуалізують необхідність визначення основних детермінант та особливостей профілактики девіантної поведінки в сучасному студентському середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психолого-педагогічні основи девіантної поведінки досліджуються науковцями, серед яких І. Бех, А. Богуш, В. Бондар, В. Бутенко, М. Євтух, В. Кащенко, Г. Костюк, М. Фіцула та ін. Соціологічні та філософські аспекти девіантної поведінки визначаються у працях О. Безпалько, О. Волянської, А. Демічевої, А. Капської, Т. Перепелиці та ін. Безпосередньо дослідженням девіантної поведінки молоді займалися В. Лісовський, І. Ільїнський, В. Левічева, В. Чупров та ін. Особливості розвитку особистості підлітків і молоді з девіантною поведінкою є предметом уваги М. Алемаскіна, А. Донцова, А. Ільяненко, А. Личко, В. Кудрявцева, Н. Максимової, В. Маценко, О. Тарновської та ін. Мотиви виникнення девіантної поведінки підлітків та молоді, їх діагностика розглядаються в працях В. Баженова, І. Козубовської, Л. Кондрашової, О. Кочетова, В. Оржехівської, Г. Пономаренко та ін. Специфіка коригування поведінкових відхилень і психологічні особливості девіантної поведінки неповнолітніх та молоді розкриваються у дослідженнях В. Баранніка, Т. Ваврик, В. Ковальова, І. Парфанович, Н. Пихтіної, І. Пономаренко, Г. Товканець та ін. Профілактиці девіантної поведінки молоді загалом та студентської молоді зокрема присвячені праці І. Данченко, Л. Моргай, І. Максимової, М. Левіна, Т. Надвиничної, М. Познякової, І. Стрельчука та ін.

Мета статті полягає у визначенні концептуальних підходів, цілей, завдань, методів, форм, особливостей профілактики девіантної поведінки студентів в закладах вищої освіти, ролі психокорекційної роботи, що здійснюється зокрема психологічною службою освітнього закладу у процесі здійснення профілактичної роботи у студентському середовищі.

Методологія дослідження базується на положенні про соціалізацію особистості (Т. Алексєнко, І. Зверєва, В. Москаленко, В. Радул та ін.); соціально-педагогічні закономірності здійснення профілактичної роботи (А. Капська, Л. Міщик, Г. Лактіонова, С. Харченко та ін.); основи превентивної педагогіки (В. Оржеховська, І. Парфанович, О. Пилипенко, О. Удалова та ін.); психологію девіантної поведінки (В. Битенський, В. Херсонський, Н. Максимова, С. Толстоухова та ін.).

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Специфіка студентства як особливої соціальної групи актуалізує проблему вивчення девіантності в його середовищі на двох рівнях: суспільства в цілому, і соціального інституту, зокрема закладу вищої освіти.

Перший рівень включає загальні девіації: зловживання алкоголю, наркоманію, делинквентність, проституцію, суїцид тощо. Характерні для соціуму в цілому, вони найбільш небезпечні, коли мова йде про студентську молодь. Це зв'язано, по-перше, з особливим соціальним статусом студентства, яке є інтелектуальною основою суспільства і багато в чому визначає його майбутнє. По-друге, тісна взаємодія здобувачів освіти один з одним сприяє швидкому розповсюдженню різних відхилень серед даної соціальної групи.

Другий рівень девіантності студентства включає відхилення від формальних норм прийнятих у закладах вищої освіти (ЗВО): порушення дисципліни, невчасна підготовка навчального матеріалу, пропуски занять без поважної причини, використання шпаргалок на іспитах тощо. Ці відхилення пов'язані з освітнім процесом і характерні тільки для студентства, у зв'язку з чим їх можна охарактеризувати як специфічні девіації. У поясненні причин їх виникнення домінує думка про роль мотивації у здобуванні вищої освіти.

Якщо загальні девіації студентства в тому або іншому ступені аналізуються психологами, педагогами, соціологами, то специфічні девіації розглядаються лише епізодично в рамках соціологічних досліджень молоді. Тим часом, навіть незначні відхилення від норм, прийнятих у ЗВО, можуть передувати делинквентній поведінці, а тому заслуговують такої ж пильної уваги, як і відхилення від загальноприйнятих норм. Такий зв'язок загальних і специфічних девіацій свідчить про одне джерело походження, у зв'язку з чим доцільно вивчати їх в єдності.

Девіантна поведінка студента – це закономірна реакція студента на життєві умови, в яких він перебуває. Отже, головним завданням подолання девіантної поведінки здобувачів вищої освіти, є організація спеціальних профілактичних заходів, які спрямовані на мінімізацію або нейтралізацію можливості виникнення соціальних відхилень у поведінці.

Профілактика девіантної поведінки студентів – це комплекс соціально-педагогічних, психологічних та організаційних заходів, спрямованих на попередження, виявлення та усунення причин відхилень від соціальних і моральних норм (агресія, залежності, конфліктність) у студентській молоді. Вона передбачає створення здорового освітнього середовища, формування просоціальних цінностей, розвиток навичок саморегуляції та соціально-психологічну підтримку [7].

Особливості поведінки студентської молоді, у тому числі і девіантної поведінки, на нашу думку, визначаються впливом наступних чинників: віком; транзитивністю; соціокультурним середовищем існування; специфікою студентського колективу.

З погляду соціального статусу, студентський вік (16-25 років) – це період інтенсивних пошуків покликання, початку трудової діяльності, вступу до браку. З психологічної точки зору, студентам (як і молоді в цілому) властиві максималізм думок, нетерпимість до думки інших, прагнення до радикальних дій, підвищена емоційність сприйняття. Багато в чому стиль життя, мислення молодих людей, зокрема студентства, визначається наявністю своєї субкультури, яка формує норми, цінності, зразки поведінки. До вікових характеристик студентства можна віднести і продовження процесу соціалізації, який в сучасній українському суспільстві має ряд особливостей: зниження ефективності виховної діяльності основних інститутів соціалізації (держави, сім'ї, освіти) і посилення впливу медіа, який можна охарактеризувати переважно як негативний.

Транзитивність студентства виражається в його перехідному положенні між пасивним об'єктом турботи держави і активним учасником соціальної дії. Перехідність, непевність, певним чином маргінальність положення студентської молоді створює передумови для девіантності в її середовищі у зв'язку з тим, що, виступаючи як об'єкт опіки держави, здобувачі освіти разом з тим вже відчувають певну незалежність і намагаються її реалізувати в різних вчинках, не завжди відчуваючи при цьому відповідальності за них. Поєднання незалежності і безвідповідальності породжує девіантну поведінку.

Соціокультурне середовище існування студентства багато в чому визначається особливостями взаємодії здобувачів освіти з іншими групами в системі освіти. На поведінку студентства, і девіантну також, можуть впливати особливості його структури. З погляду структури студентство можна розділити на гуманітарне і технічне, бюджетне і контрактне. Передбачається, що для всіх цих груп будуть характерні різні установки, життєві пріоритети, поведінка. Відповідно, ступінь поширеності соціокультурних девіацій, а також їх види будуть різними для цих груп. Важливим соціокультурним чинником, що детермінує поведінку студентів, виступає їх місце проживання. У даному контексті поведінка міської молоді істотно відрізнятиметься від поведінки молодих людей, що приїхали з сільської місцевості.

Студентський колектив є по суті малою соціально організованою групою, відмінними рисами якої можна назвати тісну взаємодію суб'єктів, власну динаміку розвитку, засновану на загальних нормах, цінностях, що визначають поведінку кожного окремого члена групи.

Е. Дюркгейм стверджував, що всередині однієї і тієї ж соціальної групи відбувається нівелювання свідомості, через що всі думають і відчують однаково. Особливо це актуально для студентського колективу, члени якого через власний вік схильні до наслідування. Отже, існує велика вірогідність того, що поява в студентській групі індивідів, думки і вчинки яких суперечать загальноприйнятим нормам і правилам, призведе до швидкого розповсюдження девіантних форм поведінки серед решти членів групи [3].

Концепція профілактики девіантної поведінки студентів у сучасних умовах має ґрунтуватися на синтезі наявного позитивного досвіду та нових вимог суспільства, і передбачає:

- 1) поєднання державних та недержавних (суспільних) сил і ресурсів у цій діяльності;
- 2) поєднання головних завдань: безпосередній вплив на особистість, середовище її проживання, діяльність суб'єктів профілактики та виховання, громадська, соціальна думка;
- 3) спеціалізацію інформаційного активу, методики, організаційних форм, кадрів та ресурсів;
- 4) розподіл функцій між учасниками профілактичного процесу з метою попередження дублювання, повторення дій;
- 5) визначення сфери застосування соціальної допомоги та власне профілактики, забезпечення нормальних умов життя; 6) перехід від виховних до правових заходів впливу.

Основу системи профілактики повинні становити законність, справедливість, взаємодія на державному та місцевому рівнях, спеціалізована правова база. Завдання профілактики девіантної поведінки не ідентичні загальним завданням виховання, хоча, безумовно, виховання та профілактика взаємопов'язані і взаємообумовлені сфери. Таким чином, проблема профілактики девіантної поведінки студентів – це багатофакторна проблема, яка потребує комплексного вирішення, досягається шляхом спільної роботи громадських, правоохоронних, освітніх та виховних структур [7].

Спираючись на теоретико-методологічні засади соціальної роботи з молоддю визнають два основні напрями соціально-реабілітаційний та профілактичний які реалізуються шляхом соціальної діагностики (виявлення різних форм девіантної поведінки), вивчення соціального середовища, в якому перебуває студент, виявлення факторів провокуючих розвиток девіацій.

Соціальна профілактика – це спланована, усвідомлена, цілеспрямована, соціально-організована діяльність із попередження та запобігання можливим соціальним, педагогічним, психологічним, правовим та іншим проблемам з метою досягнення бажаного результату [6].

Беручи до уваги всі неординарні, специфічні особливості відхильної поведінки як соціального явища, профілактика девіантної поведінки студентів визначається як «цілеспрямований вплив на соціальну взаємодію з метою запобігання деформаціям правового та морального становлення особистості здобувача освіти та мінімізацію і нейтралізацію негативних імпульсів та прагнень у його поведінці» [4, 90]. Такий вплив відбувається через систему різнопланових заходів, які спрямовані на виявлення, повне усунення або зменшення причин і умов виникнення і розвитку девіацій у молодіжному середовищі; формування у студентів правомірної поведінки, виправлення, корекцію поведінки.

Основними завданнями профілактики девіантної поведінки студентів є: дослідження індивідуальних особливостей особистості, які провокують формування девіантної поведінки; оцінка, аналіз та прогнозування причин та умов, які сприяють розвитку соціальних відхилень у молодіжному середовищі; обмеження або повне усунення негативних соціальних факторів, які сприяють моральної та психічній деформації особистості; виявлення юнаків та дівчат, чия поведінка характеризується моральними аномаліями.

Освітній процес у закладі вищої освіти поєднує у тісній взаємодії здобувачів освіти та викладачів. Взаємовплив даних сфер є ключовим у формуванні особистості студента. Не менш важливою компонентою в цьому процесі є діяльність психологічної служби закладу вищої освіти.

Психологічна служба закладу вищої освіти – це структурний підрозділ, що забезпечує психологічний супровід освітнього процесу, зберігає психічне здоров'я студентів та викладачів. Вона надає консультації, проводить тренінги, діагностику та допомагає адаптуватися до навчання, підвищуючи психологічну культуру та сприяючи розвитку особистості.

Психологічна служба ЗВО є важливим елементом формування особистості студента, основна її мета полягає в сприянні професійному й особистісному зростанню здобувачів вищої освіти, підтримці та зміцненні психічного здоров'я, створенні умов захищеності, у яких особистість зростатиме професійно, особистісно й соціокультурно [8].

У системі освіти психологічна служба забезпечує своєчасне й систематичне вивчення психофізичного розвитку здобувачів освіти, мотивів їхньої поведінки та діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, гендерних та інших індивідуальних особливостей, сприяє створенню умов для виконання освітніх і виховних завдань закладів освіти.

Метою діяльності психологічної служби є сприяння створенню умов для соціального й інтелектуального розвитку здобувачів освіти, охорони психічного здоров'я, надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки всім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей і завдань системи освіти, здійснення соціально-профілактичної та психокорекційної роботи [2].

Психокорекційна робота зі студентами ЗВО передбачає низку підходів до організації такої роботи:

1. Біхевіористичний підхід пов'язує корекційну роботу із завданнями формування та розвитку оптимальних поведінкових навичок, виправлення наявних порушень за допомогою методів контрбумовлення (розриву негативних зв'язків, зміцнення зв'язків між реакцією та подразником та (або) його заміни на новий (з допомогою поєднань методик застосування позитивних і негативних санкцій), оперантних технік (використання винагород за бажане відповідно до дій фахівця)), методики соціобіхевіористів (представлена найприйнятнішою моделлю поведінки).

2. Діяльнісний підхід (корекція шляхом організації спеціального освітнього процесу, результатом якого є самоуправління та самоконтроль студентом своєї внутрішньої та зовнішньої діяльності) має найбільшу результативність, оскільки відповідає суті освітнього процесу ЗВО як підтримки становлення та розвитку здобувача освіти – майбутнього фахівця, суб'єкта професійної діяльності. Сюди може бути віднесена працетерапія та терапія волонтерською активністю.

3. Когнітивістський підхід (ідентичність людини як специфічна когнітивна структура, що передбачає використання «персональних конструктів», що дозволяють сприймати ті чи інші гіпотези щодо світу – автоматичні думки та базисні сили, які можуть бути усвідомлені та трансформовані – уточнені або замінені на інші) дозволяє гармонізувати та прояснити світоглядні аспекти активності, набути навичок рефлексії стереотипів та діяльності.

4. Психоаналітичний підхід (студенту потрібно допомогти виявити несвідомі джерела та процеси негативних переживань і змістовних підмін, хворобливих проявів і травм) доречний у разі множинних девіацій на тлі готовності та здатності здобувача до розгорнутого самодослідження причин та наслідків відхильної поведінки.

5. Екзистенційно-гуманістичний підхід (спонукання студента до самоактуалізації та гармонійного поєднання тенденцій турботи про себе, самоствердження та турботи про світ, відновлення безперервності досвіду) доречний у роботі зі здобувачами, що зіткнулися з проблемами «безглуздості», «безперспективності» та «неефективності» освіти.

6. Психодрама, арт-терапія та інші практики моделювання (моделювання пропонованої реальної або уявної ситуації в групі) успішні у процесі допомоги студентам, що стикаються з інтенсивними та численними конфліктами, у тому числа агресивними. Загалом продуктивною виявляється практика тренінгів та групової психотерапевтичної роботи, орієнтованої на формування конструктивних та ефективних моделей спілкування та взаємодії та вдосконалення наявних способів взаємодії, а так ж на розвиток емпатії, сенситивності у взаєминах з іншими та собою.

В основі профілактики та корекції девіантної поведінки лежать психологічні теорії нормального та аномального розвитку та закладені в них шляхи нормалізуючої дії. Так, ще В. Кащенко [9] виділив групи методів, спрямованих на психологічну корекцію девіантної поведінки людини:

- методи «вибуху» та метод реконструкції персонажа – радикальної трансформації уявлення про щось;

- методи перебудови мотиваційної сфери та самосвідомості: а) об'єктивне переосмислення переваг і недоліків, можливостей і обмежень, причин і наслідків, минулого та майбутнього; б) переорієнтація самосвідомості на просоціальні цінності та цілі; в) підтримання впевненості та довіри до себе та світу, розвиток соціальної та само ефективності; ж) передбачення негативної поведінки та моделювання негативних сценаріїв;

- методи реструктуризації досвіду: а) «рецептурні» перетворення способу дій та життя в цілому; б) обмеження у здійсненні деструктивної моделі поведінки; в) перевиховання; г) розвиток саморегуляції способу життя;

– методи підтримки соціально-нормативної, позитивної поведінки та попередження негативної поведінки: а) заохочення та покарання як складових дисциплінуючого способу життя, що включає чіткі рекомендації щодо його організації; б) конкуренція і співставлення різних моделей поведінки з точки зору їх результативності; в) позитивне переосмислення та позитивні перспективи розвитку.

У своїй діяльності викладачі, співробітники психологічних служб ЗВО можуть використовувати комбінації методів профілактики та виправлення девіацій.

Дослідженню питання найбільш ефективних форм здійснення профілактичної роботи було присвячено наукові розвідки багатьох фахівців. Так, дослідниця О. Дем'янчук вважає найпоширенішими формами профілактики девіантних форм поведінки серед студентської молоді наступні:

– організація специфічного соціально-психологічного довкілля, у якому буде переважати негативне ставлення до ненормативної поведінки. Таке середовище може функціонувати на різних рівнях – від загальнодержавного (пропаганда здорового способу життя у всіх його проявах) до міжособистісного. Перебування у такому середовищі має попереджувати виникнення небажаної поведінки та спонукати молодь дотримуватися соціально прийнятних норм та цінностей;

– інформування, що включає способи впливу на когнітивні процеси особистості з метою підвищення її здатності до прийняття конструктивних рішень (аналіз статистичних даних, які наочно демонструють динамічні показники захворюваності чи смертності внаслідок вживання алкоголю, психотропних речовин чи наркотиків або інші яскраві життєві приклади, які містять опис драматичних історій людей з девіантною поведінкою є достатньо сильним аргументом у боротьбі за психічне і фізичне здоров'я молоді);

– активне навчання соціально важливим навичкам, що реалізується через групові тренінги: резистентності; асертивності; формування життєвих навичок;

– активізація особистісних ресурсів (заняття спортом, творче самовираження, участь у групах спілкування й особистісного зростання, арттерапія тощо);

– мінімізація негативних наслідків девіантної поведінки, особливо у випадках вже сформованої поведінки, що відхиляється від норм [1].

Цілком погоджуємось з думкою дослідниці Т. Надвиничної щодо поєднання у профілактичній роботі зі здобувачами вищої освіти традиційних та інноваційних форм роботи. Зазвичай у роботі з молоддю використовується стандартний набір психопрофілактичних інструментів, найпоширенішими серед яких є лекції, круглі столи, семінари, бесіди тощо. Наразі все більшої популярності набувають і доволі нестандартні форми роботи – флеш-моби, челенжі, квести тощо. Варто зауважити, що при визначенні психопрофілактичних заходів у закладі вищої освіти основною вимогою є врахування специфіки молодіжного середовища та обов'язкове використання нестандартних та недирижуваних методів. Концептуальною основою такого підходу має стати положення про те, що здобувач вищої освіти має виступати не у ролі об'єкта впливу, а бути його безпосереднім рівноправним учасником освітньої взаємодії. У такому випадку, найбільш доцільнішим є використання так званих інтерактивних профілактичних методик.

Інтерактивність означає здатність взаємодіяти або перебувати в режимі бесіди, діалогу з чим-небудь або ким-небудь. Інтерактивні ж методи – це ті, які ґрунтуються на принципі безпосередньої активної взаємодії між здобувачами, викладачами, батьками та іншими суб'єктами освітнього процесу. Вони дають можливість молодим людям самостійно приймати рішення у процесі вирішення проблемних ситуацій, створюють потенційно більшу можливість перенесення знань і досвіду різних видів діяльності (освітньої, трудової, комунікативної, творчої та ін.) з модельованої ситуації у реальну; є психологічно привабливими і комфортними для юнаків і дівчат. Використання інтерактивних методів виключає домінування думки одного учасника щодо інших, що особливо є важливим у юнацькому віці, коли тиск розцінюється як приниження власної гідності. Слід також підкреслити, що активність самого фахівця психологічної служби значно поступається активності здобувачів освіти, адже його провідне завдання – створити умови для виявлення їх ініціативи, виступати у ролі фасилітатора.

Інтерактивні методи в практиці психопрофілактики – це модель відкритого обговорення, що сприяє розвитку у здобувачів освіти уміння вирішувати внутрішні суперечності та міжособистісні конфлікти мирним шляхом. У рамках класифікації, за основу якої покладено досягнення різних проміжних цілей профілактики виділяють наступні групи інтерактивних методів:

1) передача соціального досвіду у вигляді знань, інформації (лекції, бесіди, семінари, обговорення);

- 2) зміна ставлення до оточуючого світу (дискусії, рольові ігри, дебати, шоу-технології);
- 3) оволодіння соціальними навичками (тренінги, рольове моделювання) [5].

Варто зауважити, що зміст інтерактивної взаємодії в профілактичній роботі полягає в тому, що всі учасники цього процесу опиняються інтегрованими до спільної діяльності. Вони отримують можливість оцінювати власні вчинки не стільки за результатами оцінки дорослої людини, скільки усвідомлюючи ставлення до них оточуючих однолітків. Окрім цього, використання зазначених методів психопрофілактики забезпечує розвиток проєктивних копінг-стратегій (адекватної самооцінки, емпатії, рефлексії, мотивації досягнення успіху, «корисного» рівня тривожності) і продуктивних копінг-стратегій поведінки всіх учасників освітнього процесу.

Проективні копінг-стратегії – це методи подолання стресу, що базуються на перенесенні (проекції) внутрішніх переживань на зовнішні об'єкти (арт-терапія, метафоричні карти), що дозволяє екологічно прожити емоції, зменшити тривогу та знайти приховані ресурси. Це інструменти для роботи з підсвідомістю, що допомагають усвідомити проблему

Продуктивні (конструктивні) копінг-стратегії – це свідомі дії, спрямовані на активне вирішення проблем та адаптацію до стресу, що зберігають психічне здоров'я. Вони включають планування вирішення проблем, пошук соціальної підтримки, позитивну переоцінку та прийняття відповідальності, допомагаючи долати труднощі, а не уникати їх.

Формування останніх, на нашу думку, є пріоритетним завданням у діяльності фахівців не лише при роботі із девіантними формами поведінки, але й у процесі інших видів діяльності. Адже нині все більше фахівців схиляються до думки про те, що рівень спроможності людини справлятися із різноманітними життєвими викликами залежить від типу сформованої у неї пріоритетної копінг-стратегії.

Висновки з дослідження і перспективи подальших наукових розвідок. Профілактика девіантної поведінки здобувачів освіти ЗВО вимагає розробки та своєчасного застосування спеціальних систем діагностичних заходів, профілактичного, корекційного та розвиваючого характеру, які в змозі не тільки запобігти виникненню і розвитку небезпечних, ризикованих проявів у поведінці студентів, але й попередити подальше формування стійких поведінкових девіацій. Соціалізація студентів з девіантною поведінкою вимагають залучення їх у гармонійні відносини в освітньому закладі, сім'ї, колі однолітків, забезпечення нормальних умов життєдіяльності (соціальний та психологічний захист та підтримка), забезпечення можливості зробити внесок у суспільний добробут. Необхідно трансформувати деструктивні моделі та змінити структуру поведінкових реакцій, з метою нівелювання негативного впливу та посилення ролі позитивних соціальних факторів.

Отже, профілактика девіантної поведінки у студентському середовищі передбачає цілісний вплив на особистість, передбачає створення здорового освітнього середовища, формування просоціальних цінностей, розвиток навичок саморегуляції та соціально-психологічну підтримку здобувачів освіти.

References

1. Дем'янчук О. О. Програма корекції девіантної поведінки як напрямок соціально-психологічної допомоги підліткам. *Соціальна працівник* / за ред. О.П. Главник. № 2 (26). Київ, 2007. С. 2–4.
Demianchuk, O. O. (2007). Prohrama korektsii deviantnoi povedinky yak napriamok sotsialno-psykholohichnoi dopomohy pidlitkam [Deviant Behavior Correction Program as a Direction of Socio-psychological Assistance to Adolescents]. In *Sotsialna pratsivnyk* (O.P. Hlavnik, Ed.), 2 (26). Kyiv, 2–4. [in Ukrainian].
2. Крупник З. І., Надвигинична Т. Л. Напрями діяльності фахівця психологічної служби закладу вищої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Вип. 72. С. 207–211. URL: <https://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2024/72/43.pdf>. (дата звернення: 05.04.2026).
Krupnyk, Z. I., & Nadvynychna, T. L. (2024). Napriamy diialnosti fakhivtsia psykholohichnoi sluzhby zakladu vyshchoi osvity [Areas of Work for a Psychological Services Specialist at a Higher Education Institution]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative Pedagogy*, 72, 207–211. Retrieved from <https://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2024/72/43.pdf>. [in Ukrainian].

3. Лякішева А. В. Соціальна поведінка: сутність, типологічні та видові ознаки. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. 2012. № 2. С. 23–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2012_2_7. (дата звернення: 05.04.2026).
Liakisheva, A. V. (2012). Sotsialna povedinka: sutnist, typolohichni ta vydovi oznaky [Social Behavior: Essence, Typological and Specific Characteristics]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnogo univertsytetu im. Mykoly Hoholia -Scientific Notes of Nizhyn Mykola Gogol State University*, 2, 23–26. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2012_2_7. [in Ukrainian].
4. Моргай Л. А. Соціальна профілактика девіантної поведінки в молодіжному середовищі закладу вищої освіти. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. Вип. 1. С. 87–92. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/14570/1/%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%8f%20%d0%9c%d0%be%d1%80%d0%b3%d0%b0%d0%b9%20%d0%9b.%20%d0%90.pdf>. (дата звернення: 05.04.2026).
Morhai, L. A. (2022). Sotsialna profilaktyka deviantnoi povedinky v molodizhnomu seredovyshchi zakladu vyshchoi osvity [Social Prevention of Deviant Behavior among Students at Higher Education Institutions]. *Vvichlyvist. Humanitas – Politeness. Humanitas*, 1, 87–92. Retrieved from <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/14570/1/%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%8f%20%d0%9c%d0%be%d1%80%d0%b3%d0%b0%d0%b9%20%d0%9b.%20%d0%90..pdf>. [in Ukrainian].
5. Надвнична Т. Л. Інноваційні методи профілактики девіантних форм поведінки серед студентської молоді. *Malzenstwo i rodzina - wspczesny obraz /Praca pod redakcja J. Zimnego/ Katowice*. 2019. С. 329–342. URL: https://www.pedkat.pl/images/ksiazki/Rodzina_i_ma%C5%82%C5%BCe%C5%84stwo_-_wsp%C3%B3%C5%82czesny_obraz.pdf. (дата звернення: 05.04.2026).
Nadvynychna, T. L. (2019). Innovatsiini metody profilaktyky deviantnykh form povedinky sered studentskoi molodi [Innovative Methods for Preventing Deviant Behavior Among College Students]. In *Marriage and Family – a Contemporary Image* (J. Zimny, Ed.). Katowice, 329–342. Retrieved from https://www.pedkat.pl/images/ksiazki/Rodzina_i_ma%C5%82%C5%BCe%C5%84stwo_-_wsp%C3%B3%C5%82czesny_obraz.pdf. [in Ukrainian].
6. Парфанович І. І., Трубавіна І. М. Діагностика і профілактика поведінкових девіацій: поняття, рисунки, таблиці: навчально-методичний посібник. Харків, 2022. 83 с.
Parfanovych, I. I., & Trubavina, I. M. (2022). Diahnostyka i profilaktyka povedinkovykh deviatsii: poniattia, rysunky, tablytsi: navchalno-metodychni posibnyk [Diagnosis and Prevention of Behavioral Disorders: Concepts, Illustrations, and Tables]. Kharkiv. 83.
7. Тюрина В. О., Данченко І. О. Соціальні відхилення у студентській молоді та їх профілактика. *Особистість, суспільство, закон*. Харків, 2019. С. 204–207. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/15be16c7-b534-4fd8-ba6f-4107074b04e9/content> (дата звернення: 05.04.2026).
Tiuryna, V. O., & Danchenko, I. O. (2019). Sotsialni vidkhylennia u studentskoi molodi ta yikh profilaktyka [Social Deviance among Students and Its Prevention]. *Osobystist, suspilstvo, zakon – Personality, Society, Law*. Kharkiv, 204–207. Retrieved from https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/25_04_2019/pdf/58.pdf. [in Ukrainian].
8. Фурман А., Надвнична Т. Психологічна служба університету: від моделі до технології. *Психологія і суспільство*. 2013. № 2. С. 80–104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psis_2013_2_9. (дата звернення: 05.04.2026).
Furman, A., & Nadvynychna, T. (2013). Psykholohichna sluzhba universytetu: vid modeli do tekhnolohii [University Psychological Services: from Model to Technology]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and Society*, 2, 80–104. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psis_2013_2_9. [in Ukrainian].
9. Янченко Т. В. Корекційно-педагогічна система В. Кашченка крізь призму проблем сучасної інклюзивної освіти. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка*. 2020. Том 162. С. 190–194. URL: <https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/195/213> (дата звернення: 05.04.2026).
Yanchenko, T. V. (2020). Korektsiino-pedahohichna systema V. Kashchenka kriz pryзму problem suchasnoi inkluzyvnoi osvity [V. Kashchenko's Correctional-Pedagogical System through the Lens of Contemporary Inclusive Education] *Visnyk Natsionalnogo universytetu «Chernihivskiy kolehiium» imeni T.H. Shevchenka - Bulletin of T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»*, 162, 190–194. Retrieved from <https://visnyk.chnpu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/195/213> [in Ukrainian].

Mykhailenko Oksana

<https://orcid.org/0000-0003-4853-0983>

WOS Researcher ID OPN-4954-2025

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Work
and Educational and Pedagogical Sciences,
T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: omikhailienko87@gmail.com

THE PECULIARITIES OF PREVENTING DEVIANT BEHAVIOR AMONG STUDENTS

The problem of deviant behavior among higher education students remains relevant, as educational institutions have distanced themselves from performing a significant social control function with regard to young people. Most higher education institutions emphasize professional training, organizing the educational process and fostering scientific and innovative activities in their statutory and programmatic documents; in other words, there is no focus on preventing deviant behavior.

The purpose of the article. This article aims to identify the conceptual approaches, goals, objectives, methods, forms and characteristics of preventing deviant behavior among students in higher education institutions. It also explores the role of psychocorrectional work, carried out primarily by the educational institution's psychological service, in preventive work within the student community.

The research methodology is based on the following theories and areas of study: the theory of personality socialisation (T. Aleksieienko, I. Zvierieva, V. Moskalenko, V. Radul etc.); social and pedagogical patterns of preventive work (A. Kapska, L. Mishchych, H. Laktionova, S. Kharchenko etc.); the foundations of preventive pedagogy (V. Orzhekhovska, I. Parfanovych, O. Pylypenko, O. Udalova etc.); the psychology of deviant behaviour (V. Bytenskyi, V. Khersonskyi, N. Maksymova, S. Tolstoukhova etc.) The causes and diagnosis of deviant behaviour among adolescents and young people are examined in the works of V. Bazhenov, I. Kozubovska, L. Kondrashova, O. Kochetov, V. Orzhekhovska, H. Ponomarenko and others. The studies of V. Barannik, T. Vavryk, V. Kovalov, N. Pyhtina, I. Ponomarenko, H. Tovkanets, M. Levin, T. Nadoynytska, M. Pozniakova and I. Strelchuk explore the specifics of correcting behavioral deviations and the psychological characteristics of deviant behavior in minors and youth.

The scientific novelty is in studying and identifying the characteristics of social-preventive work in a higher education institution's student environment. The main task of this work is to overcome deviant behavior among students and organize special preventive measures to minimize or neutralize the possibility of social deviations in behavior. This involves fostering a healthy educational environment, promoting prosocial values, developing self-regulation skills, and offering social and psychological support to students.

Conclusions. Preventing deviant behavior among students involves influencing social interactions to prevent distortions in their legal and moral development and minimize negative impulses and tendencies in their behavior. This influence is achieved through a system of diverse measures aimed at: identifying, eliminating or reducing the causes and conditions that lead to the emergence and development of deviant behavior in a young person's environment; fostering lawful behavior among students; correcting and adjusting behaviour.

The main tasks involved in preventing deviant behavior among students include: studying the individual personality traits that trigger the formation of such behaviour; assessing, analyzing and forecasting the causes and conditions that contribute to the development of social deviations within the youth environment; limiting or completely eliminating negative social factors that contribute to the moral and psychological deformation of the personality; and identifying young men and women whose behavior is characterized by moral anomalies.

Thus, preventing deviant behaviour among students requires a holistic approach to individuals, the creation of a healthy educational environment, the formation of prosocial values, the development of self-regulation skills and the provision of social and psychological support.

Keywords: prevention, deviant behavior, prevention of deviant behavior of students, psychological service of higher education institutions, psychocorrectional work, interactive methods of psychoprophylaxis, projective and productive coping strategies.

Стаття надійшла до редакції 06.04.2026

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Олексій Торубара